

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В Україні розширення фінансово-господарської самостійності бюджетних вищих навчальних закладів пов'язується зі змінами в механізмах взаємодії державних органів з підвідомчими установами (перехід від кошторису до субсидій, поява планів та звітів про результати діяльності, надання ВНЗ більших прав у розпорядженні доходами тощо). Відбуваються перетворення, спрямовані на зміцнення залежності обсягів бюджетного фінансування від результатів діяльності закладів освітньої сфери і, отже, на підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів [1]. Економічна безпека закладів освітньої сфери – це функціонування економічної системи ВНЗ в рамках чинного законодавства, що забезпечує його незалежність, цілісність і сталий розвиток як соціально-ринкової системи, а також його захищеність від дії зовнішніх і внутрішніх загроз [1]. Це визначення має такі переваги: по-перше, відображає прогресивний комплексний підхід до визначення фінансово-економічної безпеки, заснований на взаємозв'язку і доповненні функціонального та інституційного підходів (сталий розвиток економічної системи – захищеність); по-друге, визначає необхідні умови економічної безпеки ВНЗ, такі як незалежність, цілісність і дотримання норм законодавства; по-третє, враховує сучасні тенденції інноваційності розвитку ВНЗ з орієнтацією як на економічні, так і на соціальні цілі [1].

Сучасний етап розвитку економічного простору як окремої держави, так і світового співтовариства загалом характеризується виявами кризових явищ в економічних, фінансових, соціальних, політичних та освітніх сферах. Криза освіти в Україні, зокрема, пов'язана зі створенням факультетів економічного, юридичного профілю з порушенням основ планування. Унаслідок цього на ринку праці України створилась ситуація, коли кількість випускників вищих навчальних закладів перевищувала потребу у спеціалістах такого профілю [2].

Беручи до уваги те, що Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, поступово здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Під впливом сучасних освітніх технологій і взаємодії різних дисциплін у дослідженнях Європейського Союзу формуються нові економічні інновації в освітній системі України: автономія вищих навчальних закладів, нові механізми державного фінансування освіти; диверсифікація джерел фінансування освіти; нові механізми фінансування освіти грантовими програмами, пільгове

стимулювання інвестицій у сферу освіти; нові механізми оплати роботи працівників освіти, забезпечення фінансово-економічної безпеки вищих навчальних закладів. Усі ці механізми потребують поглибленого вивчення в дослідженнях Європейського Союзу, а саме: забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності ВНЗ; забезпечення технологічної незалежності й досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу; досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління ВНЗ; якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності ВНЗ; забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів і відділів ВНЗ; збереження та розвиток інтелектуального потенціалу й ефективна організація безпеки персоналу ВНЗ, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів [3].

Модифікація цих механізмів спонукає ВНЗ оперативно змінювати процес навчання, методики їх викладу й передбачати зміни в запитах самих споживачів освітніх послуг, спільно вживати транснаціональні заходи та налагоджувати структурні зв'язки з навчальними закладами країн Європейського Союзу.

Оскільки ВНЗ країни є вагомим складовою державної структури загалом, а також складною соціально-економічною системою, то під час розгляду проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки навчального закладу необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні чинники, що безпосередньо й у певних умовах опосередковано впливають на фінансовий стан такого закладу.

Науковець К. Карпова зазначає: «Побудова ефективної моделі забезпечення безпеки (МЗБ) має враховувати специфіку освітнього закладу й імовірність виникнення тих чи інших зовнішніх (зменшення кількості абітурієнтів, зниження життєвого рівня населення, високий рівень корупції тощо) і внутрішніх (неефективне управління вишем, зниження якості професорсько-викладацького складу, хабарництво серед них тощо) загроз» [4].

Процес забезпечення фінансово-економічної безпеки ВНЗ у динаміці – це виконання дій за необхідними параметрами й методикою, скерованих на створення умов забезпечення його стійкості. Таке подання процесу фінансово-економічної безпеки засвідчує, що кожна її складова повинна досліджуватись на всіх етапах, це забезпечить

комплексний підхід до фінансово-економічної безпеки.

Доцільно виокремити такі складові фінансово-економічної безпеки ВНЗ:

– фінансова складова – вважається провідною й вирішальною, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси є основою будь-якої економічної системи. Фінансова складова – це взаємовідносини в галузі фінансів, які виникають під час здійснення фінансово-економічної діяльності ВНЗ;

– інтелектуальна й кадрова складові: охоплюють взаємопов'язані та водночас самостійні напрями діяльності ВНЗ: перший напрям зорієнтовано на роботу з професорсько-викладацьким складом, підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу й водночас створення необхідних умов для розвитку особистості; другий напрям націлено на збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупність прав на інтелектуальну власність або її використання (зокрема забезпечення збереження авторських прав на лекційні, методичні матеріали тощо);

– технічна складова: наявність аудиторних площ відповідно до встановлених норм, забезпечення навчального процесу необхідною технікою, що відповідає сучасним світовим аналогам (оснащення комп'ютерних, лабораторних аудиторій підручними матеріалами для проведення занять);

– технологічна складова: забезпечення проведення занять із дотриманням вимог щодо викладання навчальних дисциплін (індивідуальні плани викладачів, навчальні, робочі програми, календарні плани тощо);

– нормативно-правова складова: забезпечення матеріалами чинного законодавства України, з одного боку, як суб'єкта приватного сектора економіки, з іншого – як навчального закладу, що регламентують діяльність ВНЗ;

– інформаційна складова: використання інформації двох середовищ – внутрішнього й зовнішнього. До першого зараховуємо економічну інформацію, яка формується під час фінансової господарської діяльності ВНЗ і навчального процесу безпосередньо; до другого – інформацію, що формується поза межами ВНЗ і використовується для вивчення конкурентного середовища (діяльності інших ВНЗ), демографічного стану, фінансової спроможності населення тощо [5].

Система забезпечення фінансово-економічної безпеки ВНЗ характеризується створенням складної, багаторівневої системи, елементи якої проникають у всі сфери, рівні й напрями забезпечення поточної діяльності та сталого розвитку ВНЗ: управлінську діяльність, фінансово-економічну сферу, діяльність із забезпечення високого рівня професорсько-викладацького складу й навчально-допоміжного персоналу, діяльність щодо створення та розвитку навчальної матеріально-технічної бази, систему психологічного й інтелектуального відбору абітурієнтів, комплексну систему внутрішньої безпеки, організацію внутрішньої та зовнішньої

взаємодії під час забезпечення безпеки освітнього закладу. На сьогодні відсутні єдині науково обґрунтовані й емпірично апробовані стандарти та методи управління в українських вишах в умовах становлення ринкової економіки в Україні, тому зовнішні й внутрішні загрози безпеці ВНЗ особливо в умовах посиленої конкуренції можуть взаємодіяти між собою, становлячи реальну комплексну небезпеку самим основам функціонування вишу [6].

Система фінансово-економічної безпеки покликана стати невід'ємною частиною забезпечення сталого функціонування й розвитку ВНЗ. Усі суб'єкти цієї системи повинні брати активну участь в освітньому, виховному, економічному та інших робочих процесах. Принципове значення має те, що організатором і керівником системи безпеки освітнього закладу має бути його перший керівник, а учасниками системи безпеки – увесь без винятку персонал: засновники, професорсько-викладацький, навчально-допоміжний та адміністративний персонал, споживачі освітніх і науково-дослідних робіт і послуг, а також контрагенти, тобто замовники робіт і послуг, споживачі.

Заходи щодо забезпечення безпеки вищих навчальних закладів повинні бути спрямовані на збереження наявних ресурсів, використовуючи контрзаходи, які володіють вразливістю; зменшення ризику від втрати ресурсів, протидіючи порушникам безпеки, що створюють загрози і збільшують ризик втрати ресурсів, впливаючи на вразливі місця контрзаходів [7].

Виділення фінансово-економічної безпеки вищих навчальних закладів як найважливішого елемента комплексної безпеки зумовлено такими обставинами:

– необхідність урахування нових факторів у вирішенні завдань забезпечення економічної безпеки ВНЗ у змінених соціально-економічних та інституційних умовах;

– важливість урахування специфічних особливостей економіки освіти у вирішенні проблем безпеки ВНЗ;

– необхідність практичної можливості оцінити ступінь економічної стійкості ВНЗ;

– потреба вдосконалення наявних і розроблення нових інструментів підвищення рівня економічної безпеки ВНЗ.

Фінансово-економічна безпека відрізняється від інших видів безпеки тим, що орієнтована на протидію економічним загрозам, що об'єктивно виникають, насамперед утрати ВНЗ своїх унікальних можливостей, які забезпечують йому стійке становище на ринку [11].

Загрози безпеки ВНЗ, запобігання яким перебуває в межах забезпечення економічної безпеки, становлять значну частину всього комплексу загроз функціонуванню та розвитку ВНЗ. До них належать такі:

– неефективне управління освітньою установою, низький рівень навчального процесу;

– зменшення кількості студентів через зниження рівня привабливості освітнього закладу;

- неефективна робота з потенційними й реальними спонсорами;
- незахищеність комерційної таємниці;
- зниження якісного рівня професорсько-викладацького складу;
- корупція серед частини професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу тощо [8].

Отже, є особлива потреба в зростанні обсягів фінансових комерційних ресурсів, залучених унаслідок розширення надання послуг не освітнього характеру, здійснення науково-дослідної роботи ВНЗ на договірних засадах, участі університетів у грантових проєктах тощо.

Важливе місце у формуванні додаткових ресурсів задля фінансування потреб ВНЗ посідає наукова діяльність. Реалізація інноваційного наукового продукту водночас є перспективною формою інтеграції освітньої та наукової діяльності в європейський простір.

В умовах зростаючої ролі позабюджетних фінансових ресурсів задля забезпечення фінансово-економічної безпеки важливим питанням є ефективна реалізація наукових проєктів, що сприятиме комерціалізації й розповсюдженню результатів наукових досліджень та інноваційних розробок [9, 12, 13].

Отже, в сучасних умовах ефективний розвиток ВНЗ і їх фінансово-економічна безпека не можуть бути досягнуті лише наявністю високого інтелектуального потенціалу нації, яким володіє Україна. Для забезпечення фінансово-економічної безпеки вищів основними напрямками забезпечення фінансово-економічної безпеки вищої освіти в Україні можуть бути такі: формування стратегічних завдань і їх реалізація ВНЗ за активної взаємодії з приватним сектором економіки шляхом комерціалізації результатів своєї наукової діяльності (тобто заробити прибуток і залучити додаткові фінансові ресурси), а також реалізації кафедрями й факультетами нових науково-навчальних продуктів; розвиток непрофільної діяльності; запровадження нових фінансових інструментів університетами, зокрема використання грантів, позик [10].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О.М. Забезпечення економічної безпеки освітньої сфери в нових умовах фінансування / Проблеми системного підходу в економіці. Випуск № 5(61), 2017. - С. 33-42.

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page3>.

3. Стеців І.С. Економічна безпека ВНЗ: сутність та особливості планування / І.С. Стеців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vlp.com.ua/node/6624>.

4. Даррелл Р. Льюїс. Частное высшее образование в странах с переходной экономикой: достижения, возможности и препятствия / Льюїс Р. Даррелл и др. – К. : Факт, 2017. – 176 с.

5. Управління фінансово-економічною безпекою : [навчальний посібник] [О.А. Кириченко, С.М. Лаптев, П.Я. Пригунов, О.І. Захаров та ін.]. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – 480 с.

6. Павлова Т.В. Досвід фінансування системи освіти у зарубіжних країнах / Т.В. Павлова // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / голов. ред. М.І. Зверков ; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2010. – Вип. 40. – С. 373–380.

7. Малік Є.О. Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід / Є.О.Малік, М.Ю. Білінець // Ефективна економіка. – 2014. – № 8.

8. Data of UNESCO institute of statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=189#>.

9. Стоян В. Вплив державних видатків на розвиток освітньої сфери: вітчизняні реалії та світовий досвід / В. Стоян, Х. Худа // Світ фінансів. – 2012. – Вип. 3. – С. 19–30.

10. Education GPS // OECD source [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=DNK&tr=10&topic=EO>.

11. Комарецька П. В. Теоретичні підходи щодо сутності фінансового потенціалу [Текст] / П. В. Комарецька // Вестник Харьковского национального университета им. В.Н.Каразина “Национализация и приватизация: прошлое, настоящее, будущее”: Экономическая серия. – 2003. - № 613. – С.236-241.

12. Пузирьова П. В. Фінансова безпека підприємства, як фактор зміцнення його майбутнього розвитку [Текст] / П. В. Пузирьова // Дніпропетровський університет економіки та права ім. Альфреда Нобеля. Матеріали VI Міжнародної науково практичної конференції аспірантів, молодих учених та науковців «Проблеми та перспективи розвитку регіональної ринкової економіки». Том 4, м. Кременчук, 2011. 12-14 травня 2011.- С.5-7.

13. Пузирьова П. В. Фінансово-економічна безпека, як фактор забезпечення розвитку підприємств. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів і права: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 12 липня 2019 р.): у 2 ч. – Полтава: ЦФЕНД, 2019. – Ч. 2. – 74 с. С.61-62.